

AL -FARG'ONIY ILMIY ME'ROSI VA UNING JAHON MADANIYATIDA TUTGAN O'RNI

Yorqulova Mohinur Shokir qizi

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
Madaniyat va san'at muassasalarini tashkil etish
hamda boshqarish yo'nalishi 2-kurs talabasi*

Anotatsiya: Ushbu maqolada Ahmad al- Farg'oniyning nafaqat yurtimiz uchun balki, butun dunyoga qurilish ishlariga, ilm yo'lida qo'shgan hissasi haqida so'z boradi.

Аннотация: В данной статье рассказывается о вкладе Ахмада аль-Фергани в строительство и науку не только нашей страны, но и всего мира.

Abstract: This article talks about Ahmad al-Farghani's contribution to construction works and science not only for our country, but also for the whole world.

Kalit so'zlar: "Bayt-ul hikma", sferalar, Ravda oroli, YUNESKO, mikrofilmlar, Miqyos jadid.

Buyuk qomuschi olim, o'z davrinning muhim gidro - qurilish ishlariga rahbarlik qilgan iste'dodli muxandis. Ahmad al- Farg'oniyning nomi jahon ilmiy jamiyatiga, dunyo madaniyatiga yaxshi tanish. U Bog'doddagi Ma'munning "Bayt-ul hikma" akademiyasi yorqin yulduzi sifatida taniqli olimdir. Ahmad al- Farg'oniyni hayotlik davridayoq arab dunyosi olimlari orasida o'z iste'dodi bilan tanildi va shuhrat qozondi. Uning XVI asrdagi buyuk asari "Astronomiya elementlari"ning lotin tiliga tarjima qilishi bilan ma'lumu-mashhur bo'ldi.

Ahmad al-Farg'oniyning 8 asari ma'lum. Shu bilan birga, ta'kidlab o'tishimiz kerakki, Rizoullah Ansoriyning dalolat berishicha, uning qoldirgan asarlari soni o'n bitta. Bu kitoblarning har birida astronomiyaga oid yangi, qimmatli fikrlar aytilgan. Ularning ayniqsa ikkitasi jahon astronomlariga ma'lum va mashhurdir. Biz bu o'rinda al-Farg'oniyni asarlarining mazmuni bilan chegaralanamiz. «Astronomiya ilmi asoslari» — «Samoviy harakatlar va umumiy astronomiya kitobi» («Kitob fiy harakat as-samoviya va javomi' ilm an-nujum»). Risolaning asl qo'lyozmalari matni bir xil bo'lsa-da, besh nom ostida saqlanib kelmoqda, ya'ni: «Al-Majistiya bag'ishlangan falakiyot risolasi», «Falak sferalari sababiyati», «Al-Majistiya haqida», «Ilm al-hay'a» deb ham ataladi. Yana bir kitobi — «Asturlub yasash haqida kitob» («Kitob al-komil fiy san'a al-asturlub»). Al-Farg'oniyning qo'lyozmalari Angliya, Frantsiya, AQSh, Marokash, Misr, Hindiston, Germaniya, Eron (Tehron), Rossiya (Peterburg) va boshqa bir qancha mamlakatlarning yirik ilmiy kutubxonalarida asrlar bo'yi saqlanib kelmoqda. Al-Farg'oniyni kitoblari 1145 yildan shu vaqtgacha, ya'ni XII asrdan XXI

asrgacha lotin, italyan, frantsuz, nemis, ingliz, ibroniy, ispan, arab, fors tillarida Angliya, Belgiya, Germaniya, Gollandiya, bir necha bor nashr etilgan.

Ahmad al-Fargʻoniyning hayoti va faoliyati arab xalifalarining eng eng gullagan davriga toʻgʻri kelgan. Markazlashgan bu mamalakatda qishloq xoʻjaligi va hunarmandchilik rivojlana bordi. Savdo-soliq, dengiz yoʻli orqali boshqa mamalakatlar bilan iqtisodiy aloqa shakllanib borib, yangidan yangi shaharlar qurilishi avj oldi.

Shuningdek, astronomik bilimlarning rivojlanishida islom dinining roli ham juda katta rol oʻynadi. Diniy tadbirlar, xususan namoz vaqtlarini aniq belgilash, diniy marosimlarning (roʻza, xayit) muddatlarini aniqlash ham buyuk kashfiyotlar yaratilishiga zamin yaratdi.

Ana shunday zaruriy ehtiyojlar natijasida Bogʻdodning “Bayt-ul hikma” sida boshlangan bahs- munozaraning boshida buyuk yurtdoshimiz Ahmad al-Fargʻoniy turibdi. Ahmad al-Fargʻoniy faqat fundamental fanlar bilan emas, balki muxandislik faoliyati bilan ham shugʻullangan. Aynan shu hol sabab, uning hayotiga tegishli biografik xarakterdagi ayrim maʼlumotlar saqlanib qolgan. Ahmad al-Fargʻoniy tarjimaiy holiga doir ishonchli detallardan biri uning Ravda oroliga oʻrnatilgan nilometrni taʼminlashga jalb etilish va Triq daryosiga oʻtkazilgan sugʻorish kanalini qurishga rahbarlik qilishi 861 yil ekanligi aniqlandi. Oʻrta asrga oid qator qoʻlyozma manbalarida Ahmad Fargʻoniy Ravda oroliga oʻrnatilgan nilometrni taʼmirlagani haqida yozilgan.

Ahmad al-Fargʻoniyning hayoti haqidagi taʼlimotlar juda kam boʻlganligiga qaramay, oʻrta asrlarda shartqda uning nomi mashhur boʻlgan. Jumladan, G. Matvievskeya, I. Dobrovolskiy, M. Xayrullaev, N. Senrgeyeva kabi olimlar hozirgacha uning ilmiy ishlarini oʻrganib kelmoqdalar.

Ahmad Fargʻoniyning al-Maʼmudan keyin, Mutavakkil zamonida (846-862) Nil daryosining suvini oʻlchaydigan yangi oʻlchov asbobini (Miqyos jadidni) ixtiro qilishi uning shuhratiga yana shuhrat qoʻshdi. ” Afsuski, shuhrati butun olamga tanilgan, Muhammad Xorazmiylar bilan bir qatordan joy olgan buyuk bobokalonimizning ulugʻ kashfiyotlari haqida maʼlumotlarning hozirga qadar oz Vatanida va oʻz ona tilida yoʻqligi, mahrum qilib turibdi. Oʻz xalqini uning merosidan Ahmad Fargʻoniyning ijodi ham boshqa allomalarimiz kabi koʻp qirrali boʻlganligida hech shak- shubha yoʻq.

Ahmad Fargʻoniyning bosh asari “Astronomiya elementlari” asari juda sodda darslik boʻlib, unda murakkab geometrik shakillar va matematik formulalar, hisoblashlar, keltirilmagan. Bu asar hamma tushunadigan va oddiy xalq tilida yozilgan.

Ahmad Fargʻoniy “Falakkiyot asoslari” nomli ilmiy-nazariy jihatdan mukammal kitobi bilan shuhrat qozondi. Akademik T.N. Qoriniyoziy soʻzlari bilan aytganda, oʻsha asar “astronomik bilimlarning oʻziga xos qomusidir”. Yana bir narsani taʼkidlash lozimki, “Falakkiyot asoslari” nomli asarida muallifning

va boshqa olimlarning shu sohadagi namunali ishlari va ularning muvaffaqiyatlari asosli ravishda izchil yoritilgan. Shuningdek, Ahmad Farg‘oniy tomonidan muqaddam ahli ilm tadqiq ishlari qiyosiy o‘rganilgan. Demak, bu risoladan Ahmad Farg‘oniyga qadar yashab ijod etgan olimlar asarlari to‘g‘risida ham tegishli ilmiy va nazariy ma‘lumotlar olish mumkin.

Ahmad Farg‘oniyning har qanday maqtovlarga muhtoj bo‘lmagan asarlari o‘zidan keyingi dunyo olimlariga qo‘llanma sifatida xizmat qildi va xizmat qilmoqda. Alloma tavalludining 1200 yilligini nishonlash YUNESKOning 1999- yildagi tadbirlari rejasiga kiritildi. Shuni hisobga olib 1998 yil al-Farg‘oniy tavalludining 1200 yilligini nishonlash haqida Vazirlar Mahkamasining qarori e‘lon qilindi (27 noyabr, 1997). Sharqshunos olimlarimiz Ashraf Ahmedov va Ubaydulla Uvatov Al-Farg‘oniy asarlarining qo‘lyozmalari, mikrofilmlarini xorijiy mamlakat kutubxonalaridan oldirib keldilar. Ularni o‘zbek tiliga tarjima qilib, keng xalq ommasiga yetkazish olimlarimiz oldida turga eng dolzarb va sharaflil vazifadir.

O‘ylaymizki, Ahmad al-Farg‘oniy o‘zining falakiyot ilmiga oid asarlari bilan G‘arbda astronomiya maktabining shakllanishi jarayoniga katta ta‘sir ko‘rsatdi. Uning osmon jismlari harakatlariga bag‘ishlangan risolalaridan foydalangan g‘arblik olimlar keyinchalik astronomiya sohasida katta kashfiyotlar qilib, olamshumul nazariyalar yaratishdi. Al-Farg‘oniy kabi buyuk bobokalonlarimizning nomlarini va asarlarini tiklashimiz milliy qadriyatlarimizni anglashda, o‘zligimizni idrok etishimizda ibratli saboq bo‘ladi. Bu esa, o‘z navbatida, xalqaro hamjamiyatda o‘zimizning munosib mavqeimizni egallashimizda muhim o‘rin tutadi. Biz ham kelajakda ajdodlarimizdan o‘rnak olib Yangi O‘zbekistonda yangi burilish yasashimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/maqolalar/ahmad-al-farg-oniyning-fanniy-olami>
2. <http://bilimnur.zn.uz/sample-page/ahmad-al-fargoniy/>
3. <https://muhaz.org/ahmad-al-fargoniy-orta-osiyolik-mashxur-mutafakkir-reja-ahmad.html>